

УДК 378.018

EL: 378.018

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ТА ІЄРАРХІЯ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань

Браславська Оксана Володимирівна, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, timets07@rambler.ru
Braslavska Oksana Volodymyrivna, Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychyna. Uman city, timets07@rambler.ru

У статті зроблено спробу розкрити взаємозалежності та ієрархію компонентного складу професійного потенціалу педагога, в якій визначено його елементи (частини потенціалу, що здобуваються в різні часові проміжки) та компоненти, які дають різнобічну характеристику досліджуваному феномену. Метою роботи є характеристика таких структурних частин як природний елемент професійного потенціалу (зумовлений загальними здібностями особистості); прогресивний елемент (зумовлений природними спеціальними здібностями особистості набутими у процесі професійної підготовки); додатковий елемент (сформований у процесі спеціальної практичної підготовки у закладі вищої педагогічної освіти) та елемент потенціалу, доданий наступною практичною діяльністю педагога. Крім структурних частин професійного потенціалу охарактеризовано його компоненти, сформованість яких передбачає в кінцевому результаті розвиток певних характеристик педагога: світоглядний – адаптацію до умов професійної діяльності, емоційно-вольовий – особистісну активність, мотиваційно-ціннісний – професійну позицію, поведінковий – індивідуальний стиль, діяльнісний – запровадження інновацій, операційний – самоосвітню спроможність, творчий – творчої ініціативи.

Оснovoю дослідження становлять визначені рівні сформованості професійного потенціалу педагога: методологічний, теоретичний, особистісний, методичний, технологічний.

Як основні результати дослідницької роботи визначено, що сформованість світоглядного компоненту передбачає адаптацію педагога до умов професійної діяльності, де одним із показників є його світоглядна культура, як інтегральна якість, що поєднує різні сторони людського світосприйняття та як синтез світогляду і культури, який поєднує в собі інтегративне поняття буття та його особистісну проекцію. Рівень розвитку емоційно-вольового компонента, показником якого є особистісна активність педагога, залежить від його темпераменту, здатності до самовиховання та вміння працювати над собою.

Розгляд професійного потенціалу педагога як базової одиниці у розвитку його професійної компетентності стане у нагоді викладачам закладів вищої педагогічної освіти, вчителям у питаннях формування спроможності педагога (майбутнього вчителя) професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати навчально-виховні проблеми, виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні.

Ключові слова: професійний потенціал педагога, елементи, компоненти, структура поняття, компетентність.

Браславська Оксана Володимирівна, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, timets07@rambler.ru
Braslavska Oksana Volodymyrivna, Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychyna. Uman city, timets07@rambler.ru

The interdependence and hierarchy of the component composition of the teacher's professional potential were done in the article. Were identified its components (parts of the potential that are acquired at different time intervals) and components that give a detailed characterization of the phenomenon that was studied. The purpose of the work was the characterization of such structural parts as a natural element of professional potential (due to the general abilities of the individual); progressive element (due to the natural special abilities of the person acquired in the process of vocational training); additional element (formed in the process of special practical training). In addition to structural parts of professional potential, its components had been characterized, the formation of which involves the ultimate development of certain characteristics of the teacher: ideological – adaptation to the conditions of professional activity; emotional-volitional – personal activity; motivational-value – professional position; behavioral – individual style; activity – introduction of innovations; operational – independent capacity; creative – creative initiative.

The basis of the study was the levels of formation of the professional potential of the teacher (methodological, theoretical, personal, methodical, and technological).

The main results of the research work had been determined as follows: the formation of the ideological component involves the adaptation of the teacher to the conditions of professional activity, where one of its indicators is his world-view culture, as integral quality, combining different aspects of human world work and as a synthesis of worldview and culture, which combines an integrative on the concept of being and his personal projection. The level of development of the emotional-volitional component, the indicator of which is the personality activity of the teacher, depends on his temperament, the ability to self-education and the ability to work on him.

Understanding of the professional potential of the teacher as the basic unit in the development of his professional competence will be useful for teachers of institutions of higher pedagogical education, teachers in the formation of the teacher's ability to professionally see, understand, put and solve educational and educational problems, to fulfill their professional duties at a given level.

Key words: professional potential of the teacher, elements, components, structure of the concept, competence.

Вступ. Розглядаючи професійний потенціал педагога як нове інтегроване поняття, встановлено його перевагу в тому, що воно об'єднує в собі декілька різнопланових та різнорівневих аспектів підготовки вчителя у закладі вищої педагогічної освіти. Саме така підготовка передбачає набуття ним певних якостей, які виокремлюються у професійну компетентність функціональної діяльності педагога як загального інтегрованого поняття, що відкриває шлях до інноваційних нововведень.

Визначальними характеристиками педагога є його професійний потенціал, творчість, професійне мислення, адаптація до конкретних умов діяльності, педагогічний професіоналізм. Звертаємо увагу на те, що потенціал як загальна спроможність виступає базовим по відношенню до професіоналізму, який у педагогіці, як і в інших галузях діяльності, зводиться до здатності розраховувати перебіг функціональних процесів, передбачити їх наслідки, враховуючи при цьому сумісний вплив багатьох обставин, умов та конкретних чинників. Професіоналізм – це вміння мислити і діяти професійно.

Послідовно можна довести, що потенціал, виступаючи базовим, визначає принципову можливість однозначного трактування головної мети підготовки сучасного вчителя – формування його професійної компетентності. За Законом України «Про освіту» компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3]. Звідси, професійний потенціал педагога вбачається нами як основна одиниця якості його особистісних

характеристик.

Потенціал (від лат. *potencia* – узагальнена здатність, можливість, сила) спроможність педагога професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати освітні проблеми. У свою чергу професійний потенціал педагога – сукупність природних та набутих якостей, що визначають професійну спроможність педагога виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні. Професійний потенціал можна визначити і як спроектовану здатність педагога її реалізувати: при цьому, як бачимо, йдеться про співставлення намірів і досягнень.

Рівнями сформованості професійного потенціалу педагога визначаємо методологічний, теоретичний, особистісний, методичний та технологічний. Зокрема:

- методологічний – знання загальнофілософських закономірностей, особливостей суспільної детермінації сучасних освітніх цілей, суспільних вимог до педагога, етичних норм педагогічної професії та ін.;
- теоретичний – знання законів, принципів і підходів педагогіки, психології; закономірностей розвитку особистості;
- особистісний – мотивація педагогічної діяльності на гуманістичних засадах, вияв моральних якостей, мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості;
- методичний – проектування та конструювання освітнього процесу на засадах особистісного, діяльнісного та інших підходах;
- технологічний – знання методів і прийомів навчання та виховання; суті демократичного стилю управління освітнім середовищем; обізнаність з методик, володіння інноваційними технологіями.

З огляду на вищесказане, важливим є визначення умов, що сприяють розвитку компонентів професійного потенціалу педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне становлення педагога досліджували С. Гончаренко, В. Кузь, Ю. Кулюткін, Н. Маклакова, Л. Сущенко, Г. Харламова; проблему його професійної адаптації вивчали В. Коваль, В. Краєвський, І. Лернер, Ю. Жидецький, О. Мороз, І. Пашкутський, М. Скаткін; питання професійної позиції педагога – Г. Аксьонова, І. Бех, С. Вершловський, В. Войтко, А. Григор'єва, Н. Гузій, О. Киричук, Л. Кондрашова, І. Котова, Л. Лесохіна, А. Маркова, Н. Селеванова, В. Сластьонін, С. Смирнов, Є. Шиянов, Н. Щуркова, Р. Хмелюк; розвиток творчої активності, здатності до педагогічної діяльності – Л. Артемова, Б. Гершунський, Н. Герасимова, Н. Касярум, В. Король, Л. Остапенко, О. Савченко, О. Сущенко, В. Шадріков; становлення професійної позиції – Л. Красовська, В. А. Семиченко, С. Совгіра; компетентності – М. Алясов, Д. Кузнецова, Г. Татур; підготовки до інноваційної діяльності – О. Комар, М. Посталюк, П. Півненко, М. Сергєєв. Але вивчення багатьох робіт науковців, підтверджуючи їх наукову цінність, вказує на відсутність системного розкриття питання формування професійного потенціалу педагога.

Щодо здатностей особистості, які закладені в етимологію поняття «потенціал», то В. Шадріков вказує на те, що «здатності є проявом особистості» [5, с. 4]. Автор наголошує: «Здатності розкриваються, перш за все, тоді, коли є свобода діяльності, свобода у виборі самої діяльності, свобода у формах її реалізації, у можливостях творчості» [5, с. 5]. Думку про потребу діяльності для виявлення особистісних здатностей висловлюють Н. Герасимова, Н. Касярум, В. Король, О. Савченко, наголошуючи, що «Професіонал – суб'єкт професійної діяльності, який має високі показники професійної діяльності, високий професійний і соціальний статус, систему особистісної і діяльнісної нормативної регуляції, яка динамічно розвивається; він постійно націлений на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні й професійні досягнення, що мають виробниче і соціальне значення» [6, с. 164].

Важливою умовою на початковому етапі формування професійного потенціалу педагога є його активна адаптація до соціальних, професійних та ін. умов, що підтверджується думкою Ю. Жидецького й І. Пашкутського, які наголошують на тому, що «період професійної адаптації є необхідною умовою, етапом професійного становлення і розвитку професіонала»

[8, с. 280]. Крім того, «рефлексивний за своєю природою, цей процес має бути спрямованим на пристосування студентів до умов навчання й соціального середовища (засвоєння ustalених соціальних норм і цінностей), особистісне й професійне самовизначення і пов'язаний з ним розвиток особистісно-професійних якостей, (формування системи особистісних смислів і ціннісних орієнтацій)» [7, с. 9]. Тобто, сьогодні постала необхідність глибокого вивчення сутності адаптації особистості до професійної діяльності й дослідження ролі у формуванні її професійного потенціалу.

Ще однією умовою сформованості професійного потенціалу педагога, на думку В. Сластьоніна є чітке окреслення його професійної позиції, що інтегрує в собі професійну педагогічну спрямованість, компетентність та майстерність, виступаючи як система інтелектуальних, вольових, емоційно-оцінних відносин зі світом, педагогічної дійсності й педагогічної діяльності, що є джерелом активності та визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які ставить та надає педагогу суспільство, а з іншого – діють внутрішні, особисті джерела активності (переживання, мотиви та завдання педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали тощо) [9, с. 25–26].

Важливою умовою створення розвивального середовища, на думку Л. Сущенко є світоглядно-вартісна форма вітакультурного зростання учасників розвивальних взаємин, яка проявляється у реалізації фундаментальної здатності викладача й студента до саморозвитку через рефлексивну здатність до самовизначення, ціннісного й відповідального ставлення до власної життєдіяльності та до набуття наукового досвіду творення себе як унікальної цілісності та індивідуальності під час виконання дослідницьких завдань [10, с. 382]. За покликанням авторки, ця умова має прояв у: 1) співдіяльнісній і співтворчій позиціях учасників інноваційного навчання, у їхній учинково-психологічній рівності; 2) глибинному осягненні власних можливостей у процесі проблемно-рефлексивного діалогу та полілогу; 3) активному рефлексуванні й духовному збагаченні власного ментального досвіду; 4) ситуаційному осягненні унікальності рефлексивно-творчої екзистенції буття, що здійснюється на основі рефлексії викладачем і майбутнім фахівцем пройденого освітнього процесу та результатів власного психокультурного вчинення [7, с. 138].

З огляду на визначені умови формування професійного потенціалу педагога постало завдання розкриття взаємозалежності та ієрархії компонентного складу професійного потенціалу педагога, в якому визначено його елементи (частини потенціалу, що здобуваються в різні часові проміжки) та компоненти, які дають різнобічну характеристику досліджуваному феномену.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Структура поняття «професійний потенціал» досить складна і багатопланова: це співвідношення орієнтації у численних професіях як схильності до педагогічної діяльності та дійсної ситуації діяльності, що дозволяє визначати значущість природної та набутої схильності до професії педагога. З другого боку, саме професійний потенціал відображає ставлення особистості до професійної діяльності. Це означає, що самої лише схильності, навіть коли вона є, замало для якісного виконання професійних функцій. Крім того, професійний потенціал трактується як можливість виконувати роботу на тому рівні уявлення, що визначається професійною підготовкою та індивідуальним розумінням сутності педагогічного процесу. І нарешті, професійний потенціал – це рівень професіоналізму, тобто система набутих у процесі підготовки знань, умінь, навичок, способів мислення, діяльності, тобто професійної компетентності педагога.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення взаємозалежності та ієрархії компонентного складу професійного потенціалу педагога. Для досягнення визначеної мети необхідно розв'язати такі завдання: виявити ієрархію між структурними частинами професійного потенціалу (природного, прогресивного, додаткового й діяльнісного елементів); встановити ступінь залежності розвитку компонентів професійного потенціалу від сформованості певних характеристик педагога. У даній статті до розгляду визначено світоглядний компонент, що передбачає розвиток такої характеристики педагога як

адаптація до умов професійної діяльності, емоційно-вольовий – особистісна активність та діяльнісний – запровадження інновацій,

Результати досліджень. Розгляд природи професійного педагогічного потенціалу дозволяє визначити його як здатність активно мислити, творити, діяти, користуватися таким багатим і різноманітним засобом, як слово людського мовлення, спілкуватися, бути емоційним, вміти захоплювати і організовувати, допомагати та заохочувати, дивитися та бачити, слухати, співчувати, виховувати, втілювати свої наміри в життя та домагатися запроєктованих результатів. Тобто він характеризується сукупністю таких структурних частин як природний елемент професійного потенціалу, що зумовлений загальними здібностями особистості; прогресивний елемент професійного потенціалу, зумовлений природними спеціальними здібностями особистості набутими у процесі професійної підготовки; додатковий елемент професійного потенціалу, сформований у процесі спеціальної практичної підготовки у закладі вищої педагогічної освіти; елемент потенціалу, доданий наступною практичною діяльністю педагога. Кожна із попередніх структурних частин підпорядковується наступній, тобто без сформованості, наприклад, природного елемента професійного потенціалу педагога не варто сподіватися на високий рівень розвитку прогресивного.

На нашу думку, ієрархічність між визначеними структурними частинами приводить до висновку про те, що досліджуване поняття варто формулювати не як сукупність окремих частин, а через їх єдність. Лише побудовані системно частини поняття «професійний потенціал педагога» розкриватимуть взаємозалежності в системі згідно своїх значень, що є визначальними у професійному зростанні й безпосередній діяльності педагога.

Кожна зі структурних частин має у своєму складі систему компонентів, тобто структуру професійного потенціалу педагога необхідно будувати в залежності від прийнятих критеріїв структурування та практичної необхідності, за сукупністю вужчих понять, що входять до базового.

При окресленні структури професійного потенціалу педагога визначено такі компоненти, як: гуманістичний, світоглядний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий, діяльнісний, операційний, творчий. Взаємозв'язки між визначеними компонентами утворюють цілісну єдність професійного потенціалу і відкривають шляхи для його інноваційного дослідження. Сформованість кожного компонента передбачає в кінцевому результаті розвиток певних характеристик педагога: світоглядний – адаптацію до умов професійної діяльності, емоційно-вольовий – особистісну активність, мотиваційно-ціннісний – професійну позицію, поведінковий – індивідуальний стиль, діяльнісний – запровадження інновацій, операційний – самоосвітню спроможність, творчий – творчої ініціативи.

Охарактеризуємо світоглядний компонент, сформованість якого передбачає адаптацію педагога до умов професійної діяльності, де одним із показників, на нашу думку, є його світоглядна культура.

Світоглядна культура є специфічним феноменом взаємодії світогляду і культури педагога, так як його діяльність виступає транслятором світоглядних установок, а норми професійного мислення завжди формуються в проблемному полі взаємодії з нормами загальної культури, набираючи характеру світогляду в процесі професійного спілкування.

Поняття світоглядної культури особистості слугує розкриттю необхідного зв'язку між світоглядом, як духовно-практичним способом самоствердження людини у світі та її практичним утвердженням власної життєдіяльності (у відповідності з історично складеним світоглядним ідеалом культури). Саме світоглядна культура відображає співвідношення рівня розвитку світогляду людини та її способу життя – їх інтеграції у культурі як у способі буття цілісної особистості. На думку А. Азархіна «світоглядна культура – це втілення в образі життя людини світогляду особливої якості, світогляду, що ідеально санкціонує саме культурний спосіб життя. Тому внутрішнім критерієм культури особистості може бути лише такий світогляд, в якому культура констатується як життєва цінність» [1, с. 84].

Нам імпонує точка зору А. Бальсіса, згідно з якою світоглядна культура особистості визначається «внутрішнім середовищем» людини, інтелектуальним підґрунтям, діалектичним мисленням, а також сукупністю відносин, залежностей і зв'язків, в які вступає суб'єкт у процесі вироблення, передачі, застосування на практиці світоглядних переконань [2, с. 13].

Погоджуючись з думками науковців, розглядатимемо світоглядну культуру особистості як інтегральну якість, що поєднує різні сторони людського світосприйняття. як синтез світогляду і культури, який поєднує в собі інтегративне поняття буття та його особистісну проекцію.

Універсальність світоглядної культури полягає в тому, що особистість, накопичуючи світоглядний потенціал, засвоює загальну картину світу і разом з нею всі блага людства, таким способом формуючи власний внутрішній світ. Крім того, світоглядна культура детермінує діяльність особистості в процесі засвоєння культурних цінностей та змісту буття.

Як компонент духовного світу педагога, світоглядна культура обумовлює формування його ціннісно-духовних орієнтацій, які багато в чому детермінують розвиток всієї сукупності якісних характеристик особистості.

Разом з тим, система духовних відносин суттєво впливає на формування світоглядної культури, визначаючи різні типи світоспоглядання, психологічні і моральні особливості людини тієї чи іншої епохи, того чи іншого народу, її способу життя та мислення. Сформованість світоглядної культури як пізнання педагогом навколишньої дійсності, забезпечує різнобічний вплив на його свідомість, тобто саме світоглядна культура педагога виступає джерелом пізнання, духовного збагачення і формування світогляду, допомагає усвідомити своє покликання, визначити систему цінностей.

Таким чином, саме цей феномен сприяє перетворенню обґрунтованих знань у переконання, що підтверджується думкою групи авторів, які стверджують: «культура підтримує постійний актуальний світоглядний фон суспільного буття, адже актуальними, тобто такими, що потребують постійного відтворення, можуть бути не лише проблемні світоглядні ситуації, але й сталі установки. Будь-яке суспільство з необхідністю потребує втілення свого світогляду в художніх творах, які перетворюють світоглядні смисли на надбання всіх членів соціуму [4, с. 27].

З філософської точки зору, емоційна сторона світоглядної культури проявляється у переживанні особистістю позитивних і негативних емоційних реакцій на явища дійсності, у переконаності в істинності її світоглядних принципів (Ю. Борев, І. Зязюн, Н. Каган, В. Назепа, В. Нихалев та ін.). Тобто, усвідомлення власної ролі у загальнолюдському розвитку допомагає педагогу виробити чітку життєву позицію, зрозуміти моральні зв'язки з іншими людьми і людством у цілому і найголовніше – пройти адаптацію до професійної діяльності.

Для розвитку професійного потенціалу педагога це є важливим, так як активізується його здатність підійматися від повсякденності до широких творчих узагальнень почуттів і думок та стимулюється його самостійність і творчість.

Не менш важливим є розвиток емоційно-вольового компонента, де особистісна активність буде залежати, перш за все, від темпераменту педагога.

Так, педагог із сангвінічним темпераментом активний, творчий, ініціативний, завжди перебуває у пошуку, має добрі професійні результати, хоча йому варто працювати над почуттям відповідальності та здатності аналізувати себе і свої вчинки. Педагоги з холеричним темпераментом теж ініціативні, захоплені своєю справою, енергійні, мужньо долають труднощі, сміливо йдуть вперед, досягають значних успіхів, хоч часто це проходить врозріз із їх внутрішнім світом. Флегматичний темперамент дозволяє педагогам наполегливою працею, терпінням досягати значних успіхів, однак вони не прагнуть до керівних посад, не відзначаються енергійністю у педагогічній діяльності. Так як нервова система людини винятково складна, то ще один тип темпераменту – меланхолік у

«чистому» вигляді майже не зустрічається, але такий педагог може характеризуватися перепадами настрою, які негативно впливають на його професійну діяльність, що вимагає постійної праці над собою, або взагалі зміни місця роботи.

Крім того, особистісна активність педагога залежить від поєднання якостей, які б дозволили йому здійснювати професійну діяльність на високому рівні: доброта, терпіння і вимогливість, воля, наполегливість без упертості, уміння слухати і радити, глибокий оптимізм і енергійність, повага до особистості, гумор, але без насміхання, глибока працездатність, відповідальність, чесність та багато інших.

Не менш важливою є професійна позиція педагога, яка визначається як інтегральна якісна характеристика особистості, яка з'являється в період його професійного становлення й виявляється у ставленні до себе, до учнів, до своєї професії і професійної діяльності; усвідомленої, ціннісно-осмисленої, мотивованої активності, потреби і здатності до самоосвіти, саморозвитку, самоконтролю і саморегуляції, рефлексії та саморефлексії. Сформована професійна позиція педагога забезпечує результативність його включення у процеси пізнання і роботи над собою, перетворення навколишнього світу, особистісно-професійного розвитку, досягнення завдань у всіх видах діяльності.

Як відомо, домінуючий вплив на розвиток особистості мають її потреби, мотиви, сформована система ціннісних установок. Усвідомлення себе як суб'єкта педагогічної професії, педагогічної діяльності, освіти, самоосвіти і саморозвитку, як цінності сприятиме мотивованій, усвідомленій активності педагога, яка забезпечує пізнання і перетворення себе і всіх видів своєї діяльності, перш за все в аспекті особистісної та професійної самореалізації – сформованості професійного потенціалу. Провідними мотивами є усвідомлення себе як причини всіх змін, ціннісно-сміслові самовизначення в аспекті саморозвитку та самоосвіти, самореалізації в особистісно-професійному плані.

У дослідженнях психологів (А. Брушлінський, В. Петровський, С. Рубінштейн, В. Шадріков та ін.) звернено увагу на те, що смислові якості суб'єкта можуть проявлятися тільки в процесі взаємодії з самим собою (самоприйняття себе як суб'єкта) і взаємодії з іншими. Потреба людини перетворювати свою життєдіяльність (включаючи і процес професійної підготовки) в результат практичного перетворення пов'язана з початком її суб'єктності. Суб'єкт здатен не лише пізнавати світ, себе, інших, але і перетворювати їх, створювати нові ідеї, предмети. На основі цього встановлено, що сформованість професійної позиції педагога засвідчує його як носія свідомості і самосвідомості й характеризує здатністю до самоконтролю, саморегуляції, самореалізації, тобто своїм задумам і намірам, потребам, ціннісним установкам. Потребу в саморозвитку і самореалізації педагога вважатимемо однією з головних характеристик професійної позиції, що сприяє подоланню суб'єктивних (особистісних) і об'єктивних бар'єрів у вирішенні особистісно-професійних завдань, які забезпечують успішність його педагогічної діяльності. Крім того, у розвитку особистості в цілому, а отже і професійної позиції педагога, зокрема, є його відношення до учнів як суб'єктів, наділених відповідними суб'єктивними якостями. Відомо, що всі якості особистості формуються і розвиваються в активній, самостійній і цілеспрямованій діяльності, яка оснований на глибокому оволодінні знаннями. Дане положення є обґрунтуванням прояву суб'єктності педагога, що включає в себе в узагальненому вигляді два взаємодоповнюючих процеси: перетворення навколишньої дійсності й зміна самого себе за рахунок інтеріоризації набутих знань, умінь і навичок. Саме діяльність (активна, осмислена, мотивована) лежить в основі механізму суб'єктності, що є складовою професійної позиції педагога й містить знання про себе та вміння самодіагностики. Разом з тим, враховуючи багатоплановість самовизначення, вчені виділяють в ньому в якості головної ознаки прагнення педагога визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості, поряд з осмисленням свого місця і призначення в житті.

Визначити власне призначення – означає не лише знайти своє призначення як члена суспільства, але й здійснити самостійний вибір життєвого, (в т. ч. освітнього, професійного) шляху, цілей, ціннісних установок. Тобто педагог повинен мати уявлення про свої сильні і

слабкі сторони як суб'єкта освітнього процесу, вміти здійснювати їх об'єктивну самооцінку, визначати ступінь готовності до професійної педагогічної діяльності, проектувати на цій основі свій освітній маршрут в аспекті професійної підготовки (особистісна орієнтація в перспективах професійної підготовки і діяльності).

Важливою є соціальна позиція педагога, яка в багатьох аспектах визначає і його професійну позицію. Тобто, вибір професійної позиції педагогом залежить не тільки від рівня культури особистості, а й суспільного контексту. Тому обов'язковим є створення педагогом умов для самовизначення, самореалізації, саморозвитку у системі суб'єктних відносин. Звертаємо увагу на те, що позиція є не результатом, а умовою розвитку педагога в напрямку професійної досконалості. І лише через діяльність і в діяльності він проходить шлях формування власного «Я» у системі суспільних відносин, де виявом позиції виступає неодноразовий прояв самостійного вибору у системі його відносин. В. Сластьонін позицію педагога трактує як систему інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних відносин зі світом, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності, що є джерелом його активності. Цю систему визначають, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які ставить та надає педагогу суспільство, а з іншого – діють внутрішні, особисті джерела активності (переживання, мотиви та завдання педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали тощо) [9]. Виходячи із сутності професійної позиції, відзначимо особливу значимість таких умінь застосовувати засвоєні знання в різних ситуаціях (перш за все, в нестандартних), а також інформаційних умінь, без яких в принципі неможлива самоосвіта, саморозвиток. Можна з впевненістю стверджувати, що в структурі професійної позиції збільшується частка активності особистості, спрямованої на отримання, обробку, інтерпретацію, передачу інформації. Сучасна вища освіта вимагає від майбутнього педагога усвідомленої інформаційної активності, яка пов'язана з умінням зробити інформаційний запит, критично поставитися до отриманих відомостей, раціонально і продуктивно використовувати набуті знання в освітній практиці.

Важливими у особистісній активності педагога є його здатність до самовиховання та вміння працювати над собою. Це є важливим так як недостатнє навантаження означає не лише уповільнення розвитку, але найчастіше веде до обмеженості мислення, до звички мислити шаблонами, до відмови від усього нового, що позначається на розумовому розвитку (швидкість розумового орієнтування, вдумливість, критичність розуму, самостійність, гнучкість мислення, поєднання образного і узагальненого (словесного) компонентів мислення, обсяг пам'яті, час зберігання інформації, здатність до сприймання і відтворення тощо).

Для розвитку особистісної активності педагога необхідно формувати його психологічну готовність до діяльності, психологічний настрій. Педагогічна діяльність у значній мірі відрізняється від інших видів діяльності, зокрема тим, що потрібно мати справу з особистостями, які формуються і, які не відзначаються спокоєм, слухняністю, дисциплінованістю, з високим рівнем активності, енергії, фантазії у поєднанні з не завжди належним рівнем моральної вихованості та моральної регуляції тобто вони є складними у спілкуванні у взаємних стосунках.

Діяльнісний компонент професійного потенціалу педагога крім усіх аспектів його діяльності, передбачає розвиток у нього компетентності запровадження інновацій. Педагогічна інновація – це цілеспрямована прогресивна зміна, що вносить в освітнє середовище стабільні елементи новизни, які поліпшують характеристики як окремих її компонентів, так і самої освітньої системи в цілому. На думку колективу авторів, передається не досвід (технологія), а думка, виведена з досвіду; «чужий» досвід педагог повинен «пропускати через себе» (через свою психіку, сформовані погляди, способи діяльності і т. д.) і виробляти свій метод, що найбільшою мірою відповідає рівню особистісного та професійного розвитку; інноваційні ідеї повинні бути чіткими, переконливими та відповідати реальним освітнім потребам людини і суспільства, вони повинні бути трансформовані в конкретні цілі, завдання і технології; інноваційна діяльність

повинна морально і матеріально стимулюватися, необхідне правове забезпечення інноваційної діяльності; у педагогічній діяльності важливі не тільки результати, а й способи, засоби, методи їх досягнення [11, с. 53–64]. Педагогічні інновації можуть здійснюватися як за рахунок власних ресурсів освітньої системи, так і за рахунок залучення нових засобів, обладнання, технологій. Застосування інновацій педагогом, як правило, є усвідомленими перетвореннями освітнього середовища у вигляді розробки концепцій і стратегій розвитку освіти й освітніх установ; оновлення змісту освіти; зміни та створення нових технологій навчання і виховання; проектування нових моделей освітнього процесу; забезпечення успішності навчання учнів, розробка підручників і навчальних посібників та ін. Для формування професійного потенціалу педагога варто звертати увагу на деякі перешкоди у запровадженні інновацій: консерватизм певної частини педагогів (особливо небезпечний консерватизм адміністрації освітніх установ і органів освіти); сліпе слідування традиції по типу: «У нас і так все добре»; відсутність необхідних педагогічних кадрів і фінансових коштів для підтримки та стимулювання педагогічних інновацій, особливо для педагогів-експериментаторів; несприятливі соціально-психологічні умови конкретного освітнього закладу та ін. [12, с. 158–160]. Таким чином, коли традиційні педагогічні засоби організації освітнього процесу не спрацьовують, виникає необхідність запровадження педагогічних інновацій, пошук та модифікація мети, змісту, методів, форм навчання та виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог, тобто використання інновацій.

Висновки. Отже, виправдовує себе структура професійного потенціалу педагога, що містить у собі компоненти разом із можливостями їхньої версифікації, що надає можливості не лише перелічити сукупність структурних частин, але й описати кожен з них набором конкретних показників оцінювання як при встановленні мети, так і при отриманні певних результатів.

Визначення характеристики компонентного складу професійного потенціалу педагога дозволило виявити ієрархію між його структурними частинами (природного, прогресивного, додаткового й діяльнісного елементів); встановити ступінь залежності розвитку компонентів професійного потенціалу від сформованості певних характеристик педагога. Нами було проаналізовано роль світоглядної культури як складової світоглядного компоненту професійного потенціалу педагога (визначає внутрішнє середовище педагога, є його інтелектуальним підґрунтям, самостійним мисленням, сприяє соціалізації відносин, залежностей і зв'язків, в які вступає педагог у процесі вироблення, передачі, застосування на практиці світоглядних переконань), особистісну активність (прагнення педагога визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості, поряд з осмисленням свого місця і призначення в житті), запровадження інновацій (усвідомлені перетворення освітнього середовища у вигляді розробки концепцій і стратегій розвитку освіти й освітніх установ; оновлення змісту освіти; зміни та створення нових технологій навчання і виховання; проектування нових моделей освітнього процесу). Подальшими розвідками має бути охоплена характеристика мотиваційно-ціннісного, емоційно-вольового, поведінкового, діяльнісного, операційного і творчого компонентів професійного потенціалу педагога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азархин М. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности. К. : Наукова думка, 1990. С. 80-88.
2. Бальсис А. Б. Мировоззрение в жизни общества и человека. Вильнюс : Минтис, 1981. С. 13.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-19 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 21.10.2017).
4. Мазепа В. И., Михалев В. П., Азархин А. В. Культура художника. К : Мистецтво, 1998. 276 с.
5. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека : Учебное

посobie, 2-е изд., перераб. и доп. М. ; Издательская корпорация "Логос", 1996. 320 с.

6. Словник-довідник з педагогіки і психології вищої школи / Н. Є. Герасимова, Н. В. Касярум, В. М. Король, О. П. Савченко. - Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. - 212 с.

7. Бугерко Я. Рефлексивна сутність лонгітюдного інноваційно-психологічного експерименту з модульно-розвивального навчання / Я. Бугерко// Психологія і суспільство. – 2011. – №3. – С. 137–153.

8. Жидецький Ю. Ц., Пашкутський І. З. Психолого-педагогічні чинники професійної адаптації молодих науково-педагогічних працівників. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2013. Вип. 1. С. 277–284.

9. Слостенин В.А. и др. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2013. - 576 с.

10. Сущенко Л. О. Розвивальне середовище – фактор розвитку інтелектуально-творчої ініціативи майбутніх педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 43. С. 380–387.

11. Сафіулін В. І. Інноваційний пошук нових технологій навчання *Інноваційні пошуки в сучасній освіті* / За ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. Київ: Логос, 2004. 126 с.

12. Алфімов Д. В. Інноваційна освітня система: шляхи відродження // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: Збірник наукових праць / Ред. кол. Л. І. Даниленко та ін. Київ: Логос, 2010. 250 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ:

1. Azarkhyn M. V. Myrovozzrenye y estetycheskoe razvytye lychnosty. K. : Naukova dumka, 1990. S. 80-88.

2. Balsys A. B. Myrovozzrenye v zhyzny obshchestva y cheloveka. Vylnius : Myntys, 1981. S. 13.

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.092017 r. № 2145-19 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (data zvernennia 21.10.2017).

4. Mazepa V. Y., Mykhalev V. P., Azarkhyn A. V. Kultura khudozhnyka. K : Mystetstvo, 1998. 276 s.

5. Shadrykov V.D. Psykholohyia deiatelnosty y sposobnosty cheloveka : Uchebnoe posobyе, 2-е yzd., pererab. y dop. M. ; Yzdatelskaia korporatsyia "Lohos", 1996. 320 s.

6. Slovnyk-dovidnyk z pedahohiky i psykholohii vyshchoi shkoly / N. Ie. Herasymova, N. V. Kasiarum, V. M. Korol, O. P. Savchenko. - Cherkasy : Vydavnytstvo ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2010. - 212 s.

7. Buherko Ia. Refleksyvna sutnist lonhitudnoho innovatsiino-psykholohichnoho eksperymentu z modulno-rozvyvalnoho navchannia / Ia. Buherko// Psykholohiia i suspils-tvo. – 2011. – №3. – S. 137–153.

8. Zhydetskyi Iu. Ts., Pashkutskyi I. Z. Psykholoho-pedahohichni chynnyky profesiinoi adaptatsii molodykh naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. seriia psykholohichna. 2013. Vyp. 1. S. 277–284.

9. Slastenyn V.A. y dr. Pedahohyka Ucheb. posobyе dlia stud. vyssh. ped. учеб. zavedenyi / V. A. Slastenyn, Y. F. Ysaev, E. N. Shyianov; Pod red. V.A. Slastenyna. - M.: Yzdatelskyi tsentr "Akademyia", 2013. - 576 s.

10. Sushchenko L. O. Rozvyvalne seredovyshe – faktor rozvytku intelektualno-tvorchoi initsiatyvy maibutnikh pedahohiv. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2015. Vyp. 43. S. 380–387.

11. Safiulin V. I. Innovatsiinyi poshuk novykh tekhnolohii navchannia Innovatsiini poshuky v suchasniy osviti / Za red. L. I. Danylenko, V. F. Palamarchuk. Kyiv: Lohos, 2004. 126 s.

12. Alfimov D. V. Innovatsiina osvithnia systema: shliakhy vidrozhennia // Pedagogichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy: Zbirnyk naukovykh prats / Red. kol. L. I.Danylenko ta in. Kyiv: Lohos, 2010. 250 c.

1. Браславська Оксана Володимирівна
2. Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
3. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Адреса для листів: 20300 Черкаська область м. Умань, вул Маяковського, 29
Юридична адреса: 20300 Черкаська область м. Умань, вул Садова, 2
E-mail: timets07@rambler.ru
Тел.: 050-546-22-53.

1. Braslavskaya Oksana Volodymyrivna
2. Doctor of pedagogical sciences, professor, head of the Department of Geography and its teaching methods.
3. Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychna.
Address for letters: 20300, Cherkassy region, Uman city, Mayakovsky Street, 29.
Legal address: 20300, Cherkassy region, Uman city, Sadova Street, 2 Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychna.
E-mail: timets07@rambler.ru
Telephone: 050-546-22-53.